

СЕКЦІЯ 1 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ DEVELOPMENT OF THE VOLUNTEER MOVEMENT IN UKRAINE IN A PANDEMIC CONDITION OF COVID-19: ON THE EXAMPLE OF THE KHARKIV REGION

У статті розглянуто та проаналізовано особливості реалізації волонтерської діяльності в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 у сучасному українському суспільстві, зокрема на прикладі Харківської області. На основі аналізу наукової літератури, а також чинного українського законодавства, добровільна допомога (волонтерська діяльність) розглядається як специфічний різновид добродійної діяльності. Розкрито поняття та сутність волонтерства як безоплатного надання послуг та виконання робіт на користь набувачів благодійної допомоги (фізичної особи, неприбуткової організації або територіальної громади); волонтерської діяльності як добровільної, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Здійснено аналіз напрямів волонтерської діяльності, що надається особами та організаціями, від поширення продуктів харчування та засобів першої необхідності серед людей похилого віку, надання безоплатних обідів медичним співробітникам і лікарям до дезінфекції вулиць міста та області з залученням власних транспортних засобів та психологічної підтримки за допомогою співробітників «гарячої лінії». Серед напрямів волонтерської діяльності особливу увагу приділено деміфологізації інформації та наданню достовірних відомостей щодо безпеки коронавірусу та методів боротьби з ним; наданню усебічної допомоги тим особам, які знаходяться у режимі самоізоляції; захисту та підтримці нових незахищених груп населення, котрі з'явилися як наслідок уведення карантину у країні; виготовленню та розповсюдженню населеними пунктами області друкованих матеріалів на основі інформації ВОЗ з поясненням щодо коронавірусної інфекції COVID-19, поведінки населення та методів захисту від її подальшого поширення, взаємодії з особами, які знаходяться під підозрою на наявність вірусу тощо.

Ключові слова: волонтерська діяльність, напрями волонтерської діяльності, розвиток та особливості реалізації волонтерського руху, пандемія коронавірусу COVID-19.

The article considers and analyzes the peculiarities of the implementation of volunteer activities in the pandemic of the coronavirus COVID-19 in modern Ukrainian society, in particular on the example of Kharkiv region. Based on the analysis of the scientific literature, as well as on the current Ukrainian legislation, voluntary assistance (volunteer activity) is considered as a specific type of charitable activity. The concept and essence of volunteering as a free provision of services and work for the benefit of recipients of charitable assistance (individual, non-profit organization or local community); volunteering as a voluntary, socially oriented, non-profit activity carried out by volunteers through the provision of volunteer assistance are analyzed in the article. The analysis of volunteer activities provided by individuals and organizations is conducted, from the distribution of food and basic necessities among the elderly, providing free lunches to medical staff and doctors to disinfect the streets of the city and region with their own vehicles and psychological support by the staff of hotline. Among the areas of volunteering, special attention is paid to the demythologization of information and the provision of reliable information on the dangers of coronavirus and methods of combating it; providing comprehensive assistance to those persons who are in a state of self-isolation; protection and support of new vulnerable groups that have emerged as a result of the establishment of quarantine in the country; production and distribution by the settlements of the region of printed materials based on World Health Organization information with an explanation of coronavirus infection COVID-19, public behavior and methods of protection against its further spread, interaction with persons suspected of having the virus, etc.

Key words: volunteer activities, ways of volunteer activities, development and features of the volunteer movement, pandemic of COVID-19.

УДК 341.164
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.1>

Єсіна Н.О.

к.пед.н.,
доцент кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Стрельнікова О.О.

к.соціол.н.,
старший викладач кафедри політології,
соціології і культурології
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми. Поява та стрімке поширення вірусу COVID-19 у світі, запровадження жорсткого карантину (локдауну) навесні 2020 року, наявні адаптивні епідеміологічні обмеження тощо зумовлюють вплив на соціально-політичну, соціально-економічну, соціально-духовну та ін. сфери суспільного життя всіх країн загалом й України зокрема. В умовах докорінних змін звичного повсякденного образу життя

населення постійно оновлюється кількість осіб та організацій, що за об'єктивних обставин опинилися у скрутних життєвих ситуаціях та потребують надання допомоги. Значними темпами зростає кількість об'єктів, що очікують на таку допомогу, у галузі медицини та охорони здоров'я. За таких умов досить гостро актуалізується потреба у реалізації будь-яких видів добродійної діяльності, зокрема й волонтерської.

Мета статті полягає у встановленні та всебічному аналізі особливостей функціонування та розвитку волонтерської діяльності в умовах пандемії коронавірусу в сучасному українському суспільстві на прикладі Харківської області.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню соціального явища волонтерської діяльності та окремим його аспектам присвячено свої наукові роботи багато закордонних і вітчизняних вчених, а саме: І. Білич, Р. Вайнола, Дж. Вілсон, С. Горбунова-Рубан, Р. Дженніфер, І. Зверева, О. Іщенко, О. Касперович, Г. Крапівіна, Р. Лінч, Е. Логачева, Т. Лях, М. Мусік, О. Панькова, В. Погрібна, Д. Сміт та ін. Багато уваги в наявних наукових працях приділено аналізу мотиваційних складових частин волонтерської діяльності; дослідженню її сутності та ролі, здійсненню періодизації волонтерського руху, а також всебічному науковому аналізу волонтерської діяльності як чиннику становлення та розвитку громадянського суспільства.

Незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначеної проблематики, дослідження особливостей реалізації волонтерської діяльності в умовах пандемії COVID-19 представлені в незначній кількості, а тому й досі залишаються недостатньо висвітленими.

Функціонування та розвиток волонтерської діяльності в сучасному українському суспільстві перебувають у процесі якісної трансформації та модернізації. Ще на початок 2020 року кількість населення, яке з певних причин вирішило долучитися до участі у волонтерській діяльності, поступово зменшувалося, про що свідчили дані соціологічних досліджень (кількість осіб, що мали досвід участі в добровільній, зокрема й волонтерській діяльності, становило 38,5% у 2018 р., 25% у 2019 р. [10]). У зазначений період часу про досвід участі саме у волонтерській діяльності наголосили 9% громадян [10]. На думку І. Бекешкіної, показник щодо участі громадян України у волонтерській діяльності наближався до свого значення 2012 р. (пор. 9% у 2019 р. й 10% у 2012 р.) [10]. Однак результати соціологічних опитувань дозволяли припустити, що це не було зумовлено зменшенням рівня довіри до волонтерів, громадських чи волонтерських організацій. «Волонтерів люди цінують дуже високо. – зазначала І. Бекешкіна. – Довіра до волонтерів навіть вища, ніж довіра до церкви. Громадські організації теж оцінюють позитивно. І довіра до них переважає недовіру. Більше половини людей вважають, що громадські організації потрібні» [10].

Волонтерські та громадські організації, що зосереджені на наданні будь-яких видів добровільної допомоги, користувалися і користуються на даний час значним рівнем довіри серед громадян України (рівень довіри до них

становив близько 70% наприкінці 2019 р. [9]). Слід зазначити, що довіра до організацій, що здійснюють добровільну діяльність взагалі, а волонтерську зокрема, постійно зростала протягом останніх років серед українського населення (пор. 57,6% у 2015р.; 66% у 2017р.; 70% у 2019 р. тощо). У квітні 2020 року рівень довіри до волонтерських та громадських організацій очолив рейтинг схвалення діяльності інститутів України й зупинився на відмітці у 63% голосів [2].

Аналіз останніх наукових досліджень засвідчив, що не існує єдиного вичерпного тлумачення поняття «волонтерство». Існує декілька підходів до визначення цього феномену.

Як зазначає І. Юрченко: «Волонтерство є суспільно-корисною безоплатною діяльністю, яка є чинником формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних та економічних цінностей і може набувати будь-яких форм – від традиційних інститутів допомоги до мобілізованої суспільно-корисної праці під час криз або стихійного лиха, від проявів альтруїзму до структурованої організації волонтерського руху міжнародного масштабу» [13, с. 527].

На думку Т. Лях, волонтерство – це неоплачувана, добровільна діяльність на благо інших. Будь-яка людина, що свідомо і безкорисливо трудиться, щоб допомогти людям, які цього потребують, може називатися волонтером. Волонтер – це людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомогти вирішувати проблеми інших людей. До того ж, волонтер характеризується порядністю, уважністю, відповідальністю, відвертістю зі своїми клієнтами [8, с. 209].

І. Тохтарьова вважає, що волонтерство – це спосіб акумуляції соціального капіталу, потужний інструмент соціального, культурного та економічного розвитку суспільства, який в ринкових умовах сприяє збереженню балансу в суспільних відносинах та їх гармонізації; ефективний засіб об'єднання зусиль громадянського суспільства та органів державної влади щодо вирішення ряду соціальних проблем; базисна передумова і основа діяльності більшості громадських організацій [12, с. 158].

Звертаючись до визначення поняття та сутності волонтерства, наголосимо, що Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» таку добровільну допомогу (волонтерську діяльність) розглядає як специфічний різновид добровільної діяльності. Під волонтерством слід розуміти, «безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь набувачів благодійної допомоги (фізичної особи, неприбуткової організації або тери-

торіальної громади)» [3]. У той час як Законом України «Про волонтерську діяльність» таку діяльність визначено як «добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги», а також як «форму благодійної діяльності» [4]. Отже, вважаємо за доцільне стверджувати, що волонтерство становить собою різновид добродійної діяльності, настільки специфічний, що його було виділено в окремий вид допомоги.

Така наша позиція збігається із думкою І. Зверевої, котра наголошує на тому, що волонтерська діяльність – це добродійна робота, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот та суспільства в цілому. Людину, яка добродійно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим особам та соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером [6, с. 75].

Варто зазначити, що й власне поняття «волонтер» може мати різне значення в залежності від людини, яка такою діяльністю займається. Так, на думку Т. Лях до волонтерської діяльності відноситься і донорська здача крові, і робота на якусь політичну партію, і участь у релігійних церемоніях, тощо [8, с. 209].

Що стосується визначення волонтерської організації, то воно відсутнє у ЗУ «Про волонтерську діяльність». Однак статтею 5 наголошено, що «залучати волонтерів до своєї діяльності можуть організації та установи, які є неприбутковими» [4]. А тому долучатися до волонтерської діяльності мають змогу громадські об'єднання будь-якого спрямування, оскільки громадським об'єднанням є «добродійне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка» [5].

Оскільки громадська організація може опікуватися задоволенням практично будь-яких інтересів (окрім тих, що суперечать українському законодавству), звернемо увагу на основні напрями волонтерства. На сьогодні становлення та розвиток волонтерської діяльності в сучасному українському суспільстві відбувається за кількома напрямками [1]:

1. Традиційний для багатьох країн західного світу обмін групами молодих добровольців, які мають на меті транслявання власної культури (історії, традицій, мови, досвіду з певних видів професійної та суспільної діяльності людини) та засвоєння аналогічно культури тієї

країни, до якої за домовленістю виїжджає на певний час волонтер; надання молоді можливості навчатися і розвивати різні лінії взаємозв'язку, а також служити суспільству. Засади такої волонтерської діяльності розробляються Європейським комітетом міжурядового співробітництва в молодіжній галузі і активно застосовуються Корпусом Миру США в Україні.

2. Добродійна безкоштовна робота волонтерів у громадських та некомерційних організаціях, яка має на меті допомогу будь-яким категоріям населення у будь-яких видах діяльності, навчання, потенціальному розвитку. Такий вид діяльності сприяє тому, що добродійні помічники мають можливість для творчої та соціальної самореалізації, саморозвитку та самоствердження.

3. Добродійна систематична або епізодична допомога державним установам у здійсненні соціальної політики: допомога освітніми (шкільними та позашкільними) закладами у навчально-виховній роботі, закладами соціального забезпечення в роботі з молоддю з особливими потребами та з людьми похилого віку.

4. Волонтерська діяльність, як результат творчого саморозвитку, бажання навчати всіх, хто прагне, тому, що сам добре знаєш та вмієш, але що не завжди є власною професією добродійного помічника.

5. Педагогічне спрямована волонтерська діяльність як засіб розвитку особистості, її соціалізації, духовного становлення. Цей напрям засвоюється в дитячих та молодіжних об'єднаннях, які передбачають суспільне корисну діяльність, в різних угрупованнях при центрах соціальних служб для молоді.

Оскільки для сучасного соціально-економічного стану України масова добродійна діяльність у формі пожертв не є характерною через обмеженість матеріальних ресурсів більшості громадян, нерозвинутість організаційних форм для акумуляції добродійних коштів, а також відсутність, власне, культури добродійності, традицій благодійної діяльності у свідомості людей. Тому в умовах сучасного українського суспільства стає характерною така форма добродійної діяльності, як волонтерство (добродійність), оскільки вона є доступною для тих прошарків населення, які мають обмежені фінансові та матеріальні ресурси [11].

Із моменту проголошення пандемії COVID-19 у світі та введення режиму жорсткого карантину на території Харківської області було започатковано проект Центру волонтерської допомоги Stop COVID-19, організаторами котрого виступили Благодійний фонд «Харків з тобою» та волонтерська група Help Army [7]. Мета реалізації даного проекту полягала в об'єднанні зусиль волонтерських груп, громадських організацій й об'єднань, добро-

чинних фондів та окремих осіб-волонтерів задля подолання наслідків епідемії коронавірусної інфекції у Харківській області. На даний час у діяльності цього проекту беруть участь близько 700 волонтерів з 15 волонтерських організацій та більше, ніж сто незалежних добровольців Харківської області [7]. Діяльність проекту Центру волонтерської допомоги Stop COVID-19 реалізується за такими основними напрямками [7]: деміфологізація інформації та надання достовірних відомостей щодо небезпеки коронавірусу та методів боротьби з ним; надання усебічної допомоги тим особам, які знаходяться у режимі самоізоляції; захист та підтримка нових незахищених груп населення, котрі з'явилися як наслідок уведення карантину у країні; виготовлення та розповсюдження населеними пунктами області друкованих матеріалів на основі інформації ВОЗ з поясненням щодо коронавірусної інфекції COVID-19, поведінки населення та методів захисту від її подальшого поширення, взаємодії з особами, які знаходяться під підозрою на наявність вірусу тощо.

Волонтерська ініціатива «Станція Харків» (громадська організація та благодійний фонд), що була організована у 2014 році з метою надання допомоги громадянам із Луганської та Донецької областей, опікується забезпеченням засобами першої необхідності 17 опорних лікарень Харківської області. За рахунок пожертв підприємств Харківської області членами волонтерської ініціативи було закуплено та передано респиратори рівня FFP3, захисний одяг та одноразові рукавички до медичних закладів, зокрема до Харківської обласної дитячої інфекційної лікарні.

До надання допомоги долучилися й ІТ-компанії як шляхом передачі коштів (ІТ4Life було зібрано більше, ніж 3,3 млн грн лише за перший тиждень карантину), так і шляхом розробки мобільних додатків (наприклад, «Хелпмед»). Мобільні додатки було розроблено задля надання допомоги медичним співробітникам та лікарям, зокрема ІТ-компанією «Вілмейт», з метою пошуку автомобільних засобів та їхніх водіїв, які на безоплатній основі готові й мають можливість доставити до місця роботи. За умови постійного зростання кількості бажаючих отримати таку допомогу було створено Telegram-чати «Підвези лікаря Харкова» (@transfer_doctor_kharkiv_bot), «Попутник Харків», а також спеціальну ініціативу компанії Uber щодо реалізації безоплатних робочих поїздок медичних працівників.

Волонтерство в Харківській області охоплює різні напрями діяльності від поширення продуктів харчування та засобів першої необхідності серед людей похилого віку, надання безоплатних обідів медичним співробітникам і лікарям до дезінфекції вулиць міста та області

із залученням власних транспортних засобів та психологічної підтримки за допомогою співробітників «гарячої лінії».

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведений аналіз засвідчив, що волонтерська діяльність на сучасному етапі розвитку українського суспільства перебуває в процесі трансформації та модернізації. Після поступового зниження рівня залученості громадян до діяльності з надання безоплатної та добровільної допомоги наприкінці 2019 р. інтерес до волонтерства починає стрімко зростати. Рівень залученості громадян, що постійно підвищується, обумовлений тими важкими умовами розповсюдження нового та вкрай небезпечного інфекційного захворювання COVID-19 країнами світу в цілому й Україною зокрема. Пріоритетні напрями реалізації волонтерської діяльності зазнали істотних змін від допомоги з акумулювання матеріальних та грошових ресурсів важкохворим дітям та особам похилого віку; всебічної підтримки українських військових та внутрішньо переміщених осіб до активізації усіх видів діяльності щодо попередження та боротьби з наслідками коронавірусу COVID-19. Сьогодні волонтерська діяльність в Україні (зокрема, в Харківській області) здійснюється за такими напрямками: поширення продуктів харчування та засобів першої необхідності серед людей похилого віку, надання безоплатних обідів медичним співробітникам і лікарям, дезінфекція вулиць міста та області із залученням власних транспортних засобів та психологічна підтримка громадян за допомогою співробітників «гарячої лінії».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єсіна Н. Поняття та сутність волонтерської діяльності в Україні. *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 1. С. 73–80.
2. Жители Украины снова больше всего доверяют волонтерам – соцопрос, 2020. Интерфакс-Украина. URL : <https://interfax.com.ua/news/general/655172.html>.
3. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», 2013. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
4. Закон України «Про волонтерську діяльність», 2011. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
5. Закон України «Про громадські об'єднання», 2013. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2460-12>.
6. Зверєва І. Волонтерство. Порадник для організатора волонтерського руху. Київ : ВГЦ «Волонтер». 2001. 552 с.
7. Канунникова, І., 2020. Волонтери об'єдналися для боротьби з коронавірусом. *Вечерний Харків*. URL : <https://vecherniy.kharkov.ua/news/168167/>.
8. Лях Т. Планування залучення волонтерів як важливий компонент волонтерської програми. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 23. С. 206–213.
9. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електо-

ральні орієнтації громадян (лютий 2020р. соціологія), 2020. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>.

10. Соціологиня Ірина Бекешкіна: Довіра до волонтерів навіть вища, ніж довіра до церкви, 2019. Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». URL : <https://dif.org.ua/article/sotsiologinya-irina-bekeshkina-dovira-do-volonteriv-navit-vishcha-nizh-dovira-do-tserkvi>.

11. Стрельнікова, О.О., 2012. Інституціоналізація добродійної діяльності в умовах сучасного україн-

ського суспільства. Кандидат наук. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

12. Тохтарьова І. Волонтерський рух в Україні: шляхи до розвитку громадянського суспільства як сфера соціальних відносин. *Теорія і практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. №2. С. 156–161.

13. Юрченко І. 2004. Становлення і розвиток волонтерського руху в Україні. В: В. Ворона, М. Шульга, ред., Проблеми розвитку соціологічної теорії. Соціальні процеси в Україні: наукові доповіді і повідомлення.: IV Всеукраїнська соціологічна конференція. Київ, Україна, 21 Травень 2004. Київ : Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України.